

Renata Suliga

Studentka piątego roku prawa na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii na Uniwersytecie Wrocławskim. Stypendystka programu Erasmus w Universidad Autónoma de Madrid.

Sytuacja prawna i społeczna Romów w Hiszpanii

1. Wstęp

Kwestia romska to nie tylko problem jednostek wykluczonych z rynku pracy lub zarabiających poniżej średniej krajowej, dyskryminowanych w sposób bezpośredni lub pośredni w dostępie do edukacji, służby zdrowia, mieszkalnictwa czy innych usług, a także w negatywny sposób prezentowanych w mediach. To problem dotyczący największej mniejszości etnicznej zamieszkującej Europę¹ (mowa o ok. 10 – 12 milionach osób w Europie,² ok. 650 – 800 tys. osób w Hiszpanii i prawdopodobnej liczbie 40 tys. osób w Polsce).³ Wyrazistym przykładem tego są wydarzenia z Francji z 2010 roku. Juan de Dios Ramirez-Heredia⁴ – doktor honoris causa, przewodniczący Unión Romaní i zarazem profesor na Uniwersytecie w Kadyksie – uważa, że obecna sytuacja Romów w Europie jest najgroźniejsza od czasów II wojny światowej.⁵ Krytykuje on przede wszystkim niechęć do Romów widoczną wśród elit rządzących. Z niepokojem patrzy on na Włochy, Węgry czy Czechy⁶ – państwa, których działania coraz częściej mogą być postrzegane jako podejmowane pod wpływem ksenofobii i rasizmu. W kontekście tej wypowiedzi należy zadać pytanie, czy sytuacja prawna i społeczna Romów w Hiszpanii różni się od reszty państw Unii Europejskiej?

¹ Co potwierdzają również słowa Vladimíra Špidla, czeskiego polityka, a od 2004 r. komisarza Unii Europejskiej ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, dostęp online: http://www.gitanos.org/upload/75/92/Palabras_Comisario_Spidla.pdf (str 10).

² Dane dostępne online: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma-travellers-factsheet_en.pdf.

³ Dane dostępne online: <http://mighealth.net/pl/images/b/b4/Chapter1.pdf> (str. 16).

⁴ Dane dostępne online: http://www.gitanos.org/upload/45/67/07_dios_informacion.pdf.

⁵ Wywiad z prof. Juan de Dios Ramirez-Heredia, dostęp online: http://www.consumer.es/web/es/solidaridad/derechos_humanos/2009/06/13/185877.php.

⁶ *Ibidem*.

Artykuł z „New York Timesa” z 6 grudnia 2010 r. pt. *In Spain, Gypsies Find Easier Path to Integration*⁷ utrzymuje, że „w Hiszpanii sprawy mają się inaczej”.⁸ Ms. Jimenez w przytoczonym artykule twierdzi, że „hiszpańskie podejście naprawdę jest inne, ponieważ stawia przede wszystkim na podniesienie standardu życia”⁹ wśród społeczności romskiej. NYT donosi, że zostają zaspokojone podstawowe potrzeby: mieszkania i pracy, tym samym w znacznym stopniu ułatwiając członkom tej mniejszości integrację z resztą społeczeństwa. W skrócie hiszpański model polega więc na tym, że działania skupiają się na praktycznych zagadnieniach – pomocy w znalezieniu pracy i mieszkania, promocją szkolnictwa podstawowego jak i zawodowego, a nie tylko i wyłącznie na walce z przesądami i dyskryminacją jak ma to miejsce w innych krajach Europy. Stereotypy na temat Romów dotyczące złodziejstwa, żebractwa, nieutrzymywania należytej higieny itd. pozostaną tak długo, dopóty nie umożliwimy ludności romskiej opuszczenia gett i zamieszkania „jak ludzie” w domach, dopóty nie dostaną pracy, by móc utrzymać swe domostwa.

Celem tego opracowania jest zbadanie, czy faktycznie działania wspierające tę mniejszość narodową w Hiszpanii odniosły sukces w zakresie integracji Romów i jeśli tak, to czy można wykorzystać model hiszpański jako wzór do zmiany sytuacji Romów w pozostałych państwach europejskich.

2. Specyfika Hiszpanii na tle innych państw europejskich

Na wstępie należałoby zapytać: dlaczego w ocenie znaczącego dziennika amerykańskiego Hiszpania wypadła tak pozytywnie na tle innych państw europejskich? Okazuje się bowiem, że nie ma żadnych specjalnych uregulowań prawnych: ustaw, dekretów czy rozporządzeń chroniących Romów bardziej niż imigrantów czy inne mniejszości w Hiszpanii. Są oni poddani temu samemu prawu co reszta społeczeństwa. Co więcej, jest to prawo, które po prostu spełnia standardy Unii Europejskiej i Rady Europy.

Z Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (dalej: KPP), Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynikają prawa podstawowe, które jednakowo wiążą wszystkie państwa członkowskie¹⁰. Karta praw podstawowych przewiduje ochronę takich praw jak: prawo do nauki, prawo do podejmowania pracy, pomocy społecznej i zabezpieczenia społecznego,

⁷ Artykuł dostępny online: <http://www.nytimes.com/2010/12/06/world/europe/06gypsy.html>.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Z wyjątkiem odrębnych uregulowań mocy wiążącej KPP w Polsce i Zjednoczonym Królestwie. Por. protokół nr 7 dołączony do traktatu z Lizbony z dnia 13 grudnia 2007 r.,

ochronę zdrowia, swobodę przemieszczania się i pobytu czy poszanowanie prywatności i życia rodzinnego¹¹.

We wrześniu 2010 r. opublikowano w dzienniku hiszpańskim „El País” artykuł Naiary Galarragi.¹² W tymże artykule autorka punktuje działania, które składają się na politykę socjalną na rzecz Romów na Półwyspie. I tak od 1989 r. istnieje tzw. *un plan oficial de desarrollo gitano* (tłum. oficjalny plan rozwoju mniejszości romskiej; dalej zwany programem rozwoju mniejszości romskiej),¹³ który jako priorytety podaje walkę o prawa socjalne (mieszkanie, praca), gdyż za tym idzie poprawa warunków bytowych oraz godne życie. W ostatnich latach można było też rozpocząć ustanawianie instytucji kulturalnych jak choćby *Instituto de Cultura Gitana* (tłum. Instytut Kultury Romskiej)¹⁴ czy *Consejo Estatal del Pueblo Gitano* (tłum. Państwowa Rada Ludności Romskiej). Juan Mato¹⁵ jako kluczowe kwestie polityki romskiej wymienia walkę z tzw. chałupniczym stylem życia i „zwerbowanie” młodzieży do szkół i co najważniejsze wyeliminowanie problemu porzucania szkoły.¹⁶

Polityka ta nie jest niczym innym jak po prostu stosowaniem konstytucji hiszpańskiej i wynikających z niej praw i obowiązków. Są to przede wszystkim środki mające na celu zwalczanie barier w integracji i wywiązanie się ze zobowiązań będących rezultatem wskazanych powyżej umów międzynarodowych.

Oceniona w tym świetle polityka hiszpańska wydaje się być po prostu spełnieniem wymagań stawianych przez systemy ochrony praw podstawowych w Europie, które powinny być jednakowo przestrzegane przez wszystkie państwa członkowskie. Należałoby się zastanowić skąd ten dysonans w przestrzeganiu tych samych praw w różnych krajach europejskich.

W mojej ocenie u podstaw tego sukcesu leżą przyczyny historyczne. Hiszpania to kraj, którego historia oparta jest na różnorodności, współzyciu wielu kultur, religii i narodów.

który wszedł w życie 1 grudnia 2009 r.; Dostępny online: http://www.pawelfilipek.info/pliki/Protokol_ws_%20stosowania_Karty_PP.pdf.

¹¹ Dostępny online: <http://www.kartaprawpodstawowych.org.pl/?link=1>.

¹² Artykuł Naiara Galarraga z 18 września 2010 r., który ukazał się w „El País”, dostępny online: http://www.elpais.com/articulo/sociedad/integracion/gitana/algo/habremos/hecho/bien/elpepisoc/20100918elpepisoc_1/Tes.

¹³ Program rozwoju mniejszości romskiej, dostęp online: http://www.msc.es/politicaSocial/inclusionSocial/docs/2010_memoria_gitanos_08.pdf.

¹⁴ Strona WWW Instytutu Kultury Romskiej, dostęp online: <http://www.institutoculturagitana.es/inicio.php>.

¹⁵ Juan Mato – urzędnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

¹⁶ Artykuł Naiara Galarraga z 18 września 2010 r., który ukazał się w „El País”, dostępny online: http://www.elpais.com/articulo/sociedad/integracion/gitana/algo/habremos/hecho/bien/elpepisoc/20100918elpepisoc_1/Tes.

Należałoby zacząć tu od czasów, kiedy Hiszpania była częścią Imperium Rzymskiego, podbitą potem przez Wizygotów oraz inne ludy germańskie i celtyckie. Następnie wskazać można najazd Arabów (konkwista i rekonkwista, która ostatecznie trwała prawie dziesięć wieków), odkrycie Nowego Świata i nowych ludów. Mniej więcej w tym czasie królowie katolicycy wypędzają z Hiszpanii Żydów (1492 r.), później morysków. To tylko fragment historii Hiszpanii pokazujący jednak, jak wielką mozaikę kulturową stanowi ten naród od zarania dziejów. Nawet współcześnie na Półwyspie Iberyjskim współżyją ludy z Galicji, Asturii, Ekstremadury, Andaluzji, Aragonii i Nawarry, Kraju Basków, Katalonii, wspólnoty Madrytu. Zamieszkują one autonomiczne prowincje, ze swoimi językami (galicyjskim, euskera czy katalońskim), flagami, historią i tradycją. Różnorodność jest elementem tej kultury.

Migracje Romów na Półwysep Iberyjski przybrały na sile na początku XV wieku, za symboliczną datę przybycia do Hiszpanii uznaje się 1415 rok. Początkowo zostają przyjęci dobrze przez ludność tubylczą, jednak dojście do władzy Królów Katolickich zmienia ten stan rzeczy. Izabela i Ferdynand Katolicycy wyznają ideologię jedności i absolutyzmu władzy politycznej, jednej religii, jednego języka, jednej kultury i co za tym idzie jednego sposobu bycia i czucia¹⁷. W 1499 r. Królowie Katolicycy wydają dekret, na mocy którego cyganie jeśli nie osiedlą się, nie przechrzczą na katolicyzm i nie zaczną służyć swym panom, zostaną wygnani z Hiszpanii.

Problem wielonarodowości Hiszpanii wciąż jest obecny. W 2010 r. w tej kwestii musiał interweniować hiszpański Trybunał Konstytucyjny. W sprawie dotyczącej Statutu Autonomicznego Katalonii,¹⁸ orzekł, że istnieje tylko jeden naród hiszpański, ale państwo szanuje odmienności składających się na niego narodowości. Sam wyrok nie budzi zastrzeżeń, jednakże uzasadnienie może wywoływać pewne kontrowersje. Otóż sędziowie Najwyższego Trybunału zaakceptowali, że można mówić o narodzie jako rzeczywistości kulturowej, historycznej, lingwistycznej, socjologicznej i religijnej. Ale jeśli rozpatrujemy naród w sensie prawnym, to można mówić tylko o jednym narodzie, innego znaczenia narodu Konstytucja hiszpańska nie zna.¹⁹ Trybunał Konstytucyjny otworzył zatem dyskusję o wielonarodowości społeczeństwa hiszpańskiego.

Efektym tego jest choćby konferencja, która odbyła się w listopadzie 2011 r. w Gnieźnie, a której tematyka skoncentrowała się wokół pytania: „Hiszpania: mit czy

¹⁷ Fragment historii Romów na Półwyspie Iberyjskim, dostęp online: <http://www.unionromani.org/histo.htm>.

¹⁸ Estatuto de Autonomía de Cataluña, czyli Statut Autonomicznej Katalonii to podstawowy akty prawno-instytucjonalny obowiązujący w Katalonii.

¹⁹ Artykuł „A efectos jurídicos sólo existe una Nación, la española” dostęp online: <http://www.hazteoir.org/node/31605>.

rzeczywistość?”²⁰ I dalej w założeniach programowych pojawia się wyjaśnienie, bo „przecież to, że Hiszpania jest narodem politycznym jest faktem konstytucyjnym, a każdy obywatel tego pirenejskiego kraju hiszpańską narodowość ma zapisaną w dowodzie osobistym”²¹ – ale czy Katalończycy lub Baskijczycy naprawdę czują się Hiszpanami czy tym tytułem należałoby nazywać tylko Kastylijczyków?

3. Instytucje wspomagające integrację Romów – Fundación Secretariado Gitano (FSG)

Proces integracji Romów w Hiszpanii nie udałby się bez działalności Fundación Secretariado Gitano²² (dalej: FSG). Jest to fundacja, czyli podmiot prowadzący działalność nie nastawioną na zysk, która stawia sobie za cel rozwój wspólnoty romskiej na całym terytorium Hiszpanii. Swoją działalność prowadzi od lat 60., mimo że utworzenie fundacji pod tą nazwą nastąpiło dopiero w 2001 r.

Fundacja działa na poziomie europejskim (współpracuje z dwunastoma krajami), na poziomie państwowym (obejmuje całe terytorium hiszpańskie), we wspólnotach autonomicznych – prowincjach, tzw. Comunidades Autonomas (współpracuje z czterestoma prowincjami) i na poziomie lokalnym (współpracuje z 111 gminami i 76 centrami pracy). Do roku 2008 miała podpisane ponad trzysta układów o współpracy, z tego ponad sześćdziesiąt z organizacjami pozarządowymi. Z usług fundacji korzysta około 80 000 osób. Tylko w 2008 r. fundacja zarządzała 20 milionami euro, oprócz tego częstokroć programy przez nią realizowane są dofinansowywane przez miasto, prowincję lub państwo i z budżetu Unii Europejskiej.

Fundacja zajmuje się między innymi dziedzinami takimi jak: zatrudnienie, zamieszkanie, nauczanie, kultura, integracja społeczna.

3.1. Zatrudnienie

Pomocą w poszukiwaniach ofert pracy na lokalnym rynku służy, utworzony w 2000 r. przez FSG, program ACCEDER (tłum. dostać się, wejść). Jego podstawowym celem jest skuteczne włączanie ludności romskiej w rynek pracy, odnajdywanie ofert, kształcenie młodzieży oraz współpraca z firmami zatrudniającymi. Od początku funkcjonowania

²⁰ Dane dotyczące międzynarodowej konferencji naukowej, dostęp online: http://www.ceg.amu.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=638:midzynarodowa-konferencja-naukowa&catid=79&Itemid=294.

²¹ *Ibidem*.

²² Dane dotyczące Fundación Secretariado Gitano, dostęp online: http://www.gitanos.org/quienes_somos/.

programu wzięło w nim udział ponad 58 000 osób, podpisano około 40 000 umów o pracę.²³ Po dziesięciu latach istnienia programu jego rezultaty należy ocenić pozytywnie. Tylko w 2010 r. ACCEDER doprowadził do podpisania ponad 3 600 umów o pracę.²⁴

Oto podstawowe założenia programu (dotyczących równości w miejscu zatrudnienia):

1. zatrudnianie ludności romskiej na normalnych, zwykłych stanowiskach pracy, na takich, na jakich byliby zatrudnieni „przeciętni” Hiszpanie,
2. kształcenie młodzieży w kierunkach, na jakie jest zapotrzebowanie i popyt, na stanowiska, na które mają szansę znaleźć pracę,
3. ustanawianie bezpośredniego kontaktu pomiędzy Romami poszukującymi pracy a jednostkami oferującymi pracę,
4. uwrażliwianie społeczeństwa na wszelkiego rodzaju przejawy dyskryminacji, poprawianie wizerunku mniejszości romskiej w społeczeństwie,
5. kreowanie polityki proaktywnej, ukierunkowanej na poprawę standardów życia i gwarantowanie równości w dostępie do praw, usług i dóbr.²⁵

Niestety, kryzys gospodarczy, który dotknął Hiszpanię w ostatnim czasie, bezpośrednio odbija się również na hiszpańskim rynku pracy i powoduje spadek zatrudnienia wśród ludności romskiej, a w efekcie gorsze perspektywy samoutrzymania się. Mniejsza liczba kontraktów zawieranych z ludnością romską dzięki programowi ACCEDER na dłuższą metę rodzi obawy obniżenia poziomu życia, dostępu do kultury i integracji ze społeczeństwem. W takich momentach niezwykle silnie wzrasta ryzyko wyłączenia społecznego całej grupy mniejszościowej, nasilania się kontrastów społecznych i konfliktów międzykulturowych. Mimo że zmniejsza się ilość zawieranych kontraktów za pośrednictwem programu ACCEDER, to jednocześnie zwiększyła się liczba osób oczekujących na oferty pracy, negocjacje i dostęp do rynku pracy. Oznacza to, że Romowie, mimo wszystko, wierzą w efektywność programu działającego sprawnie od dziesięciu lat.

Program ACCEDER podczas kryzysu gospodarczego stawia sobie za cel przeciwdziałanie wyłączeniu społecznemu (hisz. *acompañamiento social* – dosłownie towarzyszenie społeczne), wspieranie integracji na lokalnym rynku pracy (zawieranie umów, negocjacje z firmami zatrudniającymi), jak również rozwój kwalifikacji młodzieży romskiej poprzez współpracę z firmami. Program jest dofinansowany z budżetu Unii Europejskiej, w związku z czym został doceniony w 2007 r. przez Vladimira Spidłę, byłego komisarza do spraw społecznych i zatrudnienia: „*Wspólnota romska stanowi największą mniejszość narodową zamieszkującą Unię Europejską po rozszerzeniu*

²³ Dane z 2010 r. dostęp online: <http://www.gitanos.org/acceder/>.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Założenia programu Acceder, dostęp online: <http://www.gitanos.org/upload/95/06/05.pdf>.

w 2004 r. Jedną z najlepszych praktyk finansowanych z budżetu Unii Europejskiej jest Program Acceder, który cieszy się dużym powodzeniem wśród ludności romskiej. Ważne jest obserwowanie i naśladowanie dobrych praktyk, które mogą powodować podobne rezultaty w innych państwach członkowskich.”²⁶

3.2. Mieszkalnictwo

Mieszkanie jest jednym z warunków niezbędnych do prawidłowego rozwoju najmniejszej komórki społecznej, jaką jest rodzina. W przypadku Romów dostęp do mieszkań jest warunkiem ich integracji ze społeczeństwem. Posiadanie własnego lokum umożliwia godne życie: zapewnia warunki higieniczne i sanitarno-zdrowotne na minimalnym poziomie (dostęp do podstawowych usług jak woda, prąd, gaz), w dalszej kolejności pozwala na realizację innych praw i wolności (choćby najbardziej fundamentalnych: prawa do prywatności, własności czy wyznania). W tym kontekście mieszkanie daje szansę na integrację społeczną. Natomiast jego brak skutkuje w dalszej perspektywie wykluczeniem z normalnego życia.

W Hiszpanii przyjęto założenie, że Romowie powinni czerpać korzyści z dobrobytu państwa (dostępu do ochrony socjalnej, państwowego systemu zdrowotnego, systemu edukacyjnego itd.) na równi z innymi. Już od upadku reżimu generała Franko, w latach 1970 i 1980-tych władze państwa podjęły działania ułatwiające Romom dostęp do budownictwa mieszkalnego na terenie Hiszpanii. Romowie zostali włączeni do programów mieszkaniowych celem poprawy warunków bytowych. W ten sposób wraz z upadkiem autorytarnych rządów pomoc Romom i integracja społeczeństwa nabrała tempa.

Jednakże rodziny romskie, które do tej pory nie skorzystały z pomocy państwa, częstokroć zostają społecznie wykluczone. Skrajne ubóstwo, brak wody bieżącej, prądu, brud, zimno w zajmowanych tzw. *chabolas*, co powoduje tworzenie się całych dzielnic o specyficznej typologii w postaci chałupniczego, barakowego stylu życia. Nie wynika to z wyboru, lecz z braku możliwości zmiany sytuacji. Takie osiedla wg danych FSG²⁷ stają się rzadkością, ale jeszcze istnieją. I co gorsza ciągle funkcjonuje obraz tych slumsów w świadomości Hiszpanów, którzy je widzieli i którzy nie chcą pozwolić swoim dzieciom uczyć się i bawić z „tamtymi” dziećmi z *chabolas*.

Romowie, którym nie udało się otrzymać bezpośredniej pomocy państwa w dostępie do mieszkań, mogą liczyć na pomoc Fundación Secretariado Gitano. Na początku lat

²⁶ Dostęp online: <http://www.gitanos.org/acceder/reconocimientos.html> oraz http://www.gitanos.org/upload/75/92/Palabras_Comisario_Spidla.pdf (str. 10).

²⁷ Z danych przytoczonych w raporcie dostępnym online: http://www.gitanos.org/upload/40/14/47_48Dossier.pdf (str 8) wynika, że ciągle ponad 10% Romów nie posiada warunków godnego mieszkania (np. budynki bez pozwolenia użytkowania, baraki, tabory etc.).

90. podpisany został układ o współpracy między ministerstwem zajmującym się kwestią mieszkaniową (Ministerio de Vivienda) a Fundación Secretariado Gitano (FSG), co tak naprawdę rozpoczęło działania mające na celu ułatwienie pozyskiwania mieszkań dla Romów w Hiszpanii. W ramach tego projektu w 1991 r. utworzono Mapę Mieszkań i Wspólnoty Romskiej w Hiszpanii (*Mapa sobre Vivienda y Comunidad Gitana en España*). Jej realizacji dokonała Grupo Programa de Asesorías de Servicios Sociales (Grupo Pass) na zlecenie i w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Społecznych (dosł. Ministerio de Asuntos Sociales).²⁸

Mimo odważnych założeń programu, w praktyce okazało się, że niestety nie udało się sprostać realiom. Po pierwsze cała reforma trafiła na okres znacznego wzrostu cen na rynku nieruchomości (wynajmu i kupna mieszkań), a rząd przestał ingerować w ceny na zliberalizowanym rynku, otwartym po upadku reżimu generała Franco i przystąpieniu Hiszpanii do Unii Europejskiej w 1986 r. Po drugie warunki stawiane rodzinom romskim są zbyt wysokie – brak możliwości ich spełnienia nie pozwala Romom na pierwszeństwo na listach dostępu do mieszkań.

Program pomocy oferowanej przez FSG obejmuje największe rejony Hiszpanii (Andaluzję, Walencję, Katalonię i Madryt). Od 1991 r. objął 1 150 gmin i ponad 450 000 osób. Dane z 2007 r. pokazują, że rzeczywiście zmniejszyła się z 32% do 12% liczba Romów żyjących poniżej dopuszczalnych standardów (*infravivienda*),²⁹ jednak osiągnięte wyniki nie satysfakcjonują samej FSG. Pokazują one po pierwsze, że warunki mieszkaniowe ludności romskiej są zróżnicowane – od domków jednorodzinnych, poprzez szeregówki, bliźniaki, mieszkania w blokach, komunach dla ubogich, po szałas, chałupy, tabory (0,5%), czy też na ulicy.³⁰ Po drugie Romowie zamieszkują wszelaką przestrzeń miejską jak i pozamiejską: zarówno w centrum historycznym, centrum komercyjne, dzielnicach przemysłowych, na przedmieściach i w dzielnicach podmiejskich, i poza miastem³¹. Po trzecie najuboższych Romów, którzy często nie mają ani pracy ani wykształcenia, najczęściej spotyka się w tzw. dzielnicach nędzy (europejska wersja slumsów). W takich dzielnicach praktycznie nie ma możliwości na integrację ze społecznością hiszpańską, są to grupy zamknięte, hermetyczne. Dzielnice romskie w Hiszpanii są przykładem gett biedy w przestrzeni miejskiej. Wybór miejsca zamieszkania

²⁸ Mapa mieszkań, dostęp online: <http://www.gitanos.org/publicaciones/mapavivienda/> jak i informacje o porozumieniu z rządem i programie organizowanym przez FSG, dostęp online: <http://www.gitanos.org/areas/vivienda/noticias/6265.html>.

²⁹ Dane dotyczące realizacji programu w raporcie dostępnym w „Revista Gitanos, Pensamiento y Cultura”, numero 47-48, Dossier. Vivienda (Nº 03); Mapa sobre Vivienda y Comunidad Gitana en España. 2007. Dostęp online: http://www.gitanos.org/upload/40/14/47_48Dossier.pdf.

³⁰ *Ibidem.* s. 8.

³¹ *Ibidem.*

w sąsiedztwie innych Romów oznacza zamknięcie od wewnątrz, gdyż jednostkom trudno jest stamtąd „uciec” do reszty społeczeństwa. Zamknięcie działa też w drugą stronę – inni Hiszpanie również nie próbują przeniknąć granic tej grupy, osiadlając się w ich dzielnicach. W rezultacie Romowie są pozostawieni sami sobie, co prowadzi do pogorszenia warunków bytowych i narastania konfliktów społecznych oraz rozwoju krzywdzących stereotypów. Pomimo powyższych zastrzeżeń, należy wyraźnie zaznaczyć, że od utworzenia programu sytuacja Romów hiszpańskich uległa znacznej poprawie.³² Przytoczone dane dotyczące programu mieszkaniowego pochodzą z 2007 r., jednak program działa dalej i jest finansowany z budżetu państwa i dofinansowywany z budżetu Unii Europejskiej. Za swoje cele na przyszłość uznaje: rozwój polityki integrującej ludność romską, utrzymywanie takiej działalności na stabilnym, stałym poziomie, przeciwdziałanie gettyzacji ludności, całkowite wyeliminowanie *infravivienda*, życia w chałupach, domach nieprzystosowanych do tego, remonty budynków i rewitalizację całych dzielnic, mediację i interwencje zawsze, o ile będzie to potrzebne, na rynku nieruchomości oraz rozpowszechnianie informacji.³³ Program przewiduje również dalsze inwestycje w ciągły rozwój tzw. mapy mieszkaniowej i powstanie lokalnych programów mających na celu poprawę sytuacji mieszkaniowej Romów.

3.3. Edukacja

Różnica w stopniu skolaryzacji w zakresie nauczanie początkowego między Romami a resztą społeczeństwa hiszpańskiego wciąż odzwierciedla zapaść społeczną, wyrwę nie do przeskoczenia. Zapóźnień nie udało się naprawić przez ostatnie trzydzieści lat (np. od tyłu lat działa szkoła romska z Grenady).³⁴ W Hiszpanii szkolnictwo obowiązkowe rozpoczyna się od trzeciego roku życia. Dzieci spędzają praktycznie całe dnie w szkole (od godziny 8.00 do godziny 17.00, czasem 19.00), co kłóci się z modelem wychowania dziecka w rodzinie romskiej. Dlatego rokrocznie odnotowuje się, że tak naprawdę niecałe 50% dzieci romskich zaczyna edukację w wieku trzech lat, pozostałe 15% w wieku czterech lat, 10% w wieku 5 lat, 8% w wieku 6 lat, a nawet prawie 2,5% w wieku 8 lat (pozostałe punkty procentowe rozkładają się na dzieci od 2 do 10 lat).³⁵ Kolejnym problemem jest porzucanie szkoły, tzn. niekontynuowanie nauki, co ma miejsce

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ Pierwsza szkoła dla dorosłych Romów jaka powstała w Hiszpanii, <http://www.gitanos.org/areas/educacion/noticias/59081.html>.

³⁵ W Hiszpanii szkolnictwo obowiązkowe rozpoczyna się od 6 roku życia, przy czym większość społeczeństwa posyła dzieci do przedszkoli od 3 roku życia (pod warunkiem, że są miejsca w publicznych przedszkolach); *Revista Gitanos, Pensamiento y Cultura*, Dossier. Educacion, (Nº 05); grudzień 2010, dostępny online: <http://www.gitanos.org/upload/16/49/dossier.pdf>.

w 80%³⁶ w przypadku szkolnictwa ponadpodstawowego (*escuela secundaria*, czyli odpowiednik polskiego gimnazjum i liceum).

Mimo iż istnieją opisane, prężnie działające programy integracyjne, mieszkaniowe, dotyczące zatrudnienia i edukacji, sytuacja romska wciąż, niestety, pozostawia wiele do życzenia. Według opinii J. de Dios Ramirez-Heredii, największymi problemami Romów są braki w edukacji i dyskryminacja. Programy mieszkaniowe i program Acceder, mimo że nie odniosły 100% sukcesu w znacznym stopniu poprawiły warunki życia tej grupy. Jeśli chodzi natomiast o edukację, sytuacja jest trudniejsza: poprawa statystyk i realiów w kwestii nauczania nie jest możliwa bez udziału Romów w programach. Konieczne jest wprawdzie, by sami przekonali się, że wykształcenie jest niezbędne.

4. Walka z dyskryminacją Romów

Problem dyskryminacji został przedstawiony w badaniach przeprowadzonych przez FSG w 2009 r.³⁷ Wskazują one szereg przypadków dyskryminacji z różnych dziedzin życia, które trafiły do sądów hiszpańskich. Zbiór ten jest całkiem obszerny (zawiera przypadki dyskryminacji między innymi w środkach transportu, w pracy, w dostępie do usług, w kwestiach mieszkaniowych, w nauczaniu) i dotyczy praktycznie całej Hiszpanii.

Pewien postęp w tej kwestii wykazuje przypadek Romki Maríi Luisy Muñoz. Po śmierci konkubenta starała się ona o rentę dla wdowy, która według prawa hiszpańskiego jej nie przysługiwała, gdyż jej ślub miał charakter zwyczajowy, a nie urzędowy. W świetle prawa hiszpańskiego nie istniał węzeł małżeński między nią a zmarłym mężczyzną. Po przegranych sprawach przed różnymi instancjami sądów hiszpańskich wystąpiła do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i tam w 2007 r. (po dziesięciu latach) sprawę wygrała. Trybunał ten stwierdził, że faktycznie więź łącząca Marię z konkubentem była jak małżeństwo, z tym wyjątkiem, że brakowało właśnie tej formalności, co ETPCz uznał za różnicę kulturową. W jego ocenie wcześniejsze wyroki sądów hiszpańskich miały charakter dyskryminujący³⁸. W znacznym stopniu wsparło Marię Luisę FSG, przede wszystkim poprzez pomoc w przygotowaniu odwołania od wyroku Trybunału Konstytucyjnego w Hiszpanii do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i po ogłoszeniu

³⁶ Co wynika z danych FSG, dostęp online: <http://www.gitanos.org/areas/educacion/cgitana.html>.

³⁷ Badania przeprowadzone przez FSG, ułożone rodzajem spraw, jakie wpłynęły do rozpatrzenia; dostęp online: <http://www.gitanos.org/publicaciones/discriminacion10/>.

³⁸ *Revista Gitanos, Pensamiento y Cultura*, Noticias (N° 40-41), czerwiec-październik 2007, dostęp online: http://www.gitanos.org/upload/32/80/40_41Noticias.pdf.

wyroku FSG opublikowało jego treść promując wśród ludności możliwość dochodzenia ich uprawnień³⁹.

Juan de Dios Ramirez-Heredia w wywiadzie udzielonym dla Union Romani⁴⁰ przytacza jeszcze jedno ważne spostrzeżenie. Jego zdaniem Romowie chcą się zintegrować i żyć normalnie, ale nie kosztem utraty ich kultury, tradycji i tożsamości, a zatem nie za wszelką cenę. Znalezienie pracy, mieszkania czy zapewnienie wykształcenia dzieciom wciąż wzbudza obawę utraty tożsamości rromskiej, zhispanizowania się.

Wyniki przeprowadzonych przeze mnie rozmów ze studentami z Madrytu i Sewilli wskazują na to, że podstawowym ich odczuciem wobec Romów jest **niepokój**. Przede wszystkim, wyraźnie przebija z ich wypowiedzi brak szacunku dla kultury rromskiej, która kojarzy się automatycznie z żebrakami mieszkającymi w chałupach czy slumsach (*chabolos*), z osobami brudnymi i niewykształconymi, z niższą klasą ludzi. Jako najgorszą kwestię postrzegano jednak różnice kulturowe, a przede wszystkim pozycję kobiety w kulturze Romów. Studenci często mówili o badaniu dziewictwa wśród rromskich dziewczynek, które przygotowuje się do zamążpójścia, o młodych matkach i ślubach od 13 roku życia. Martwi to, że stereotypy i uprzedzenia przesłaniają obraz całej społeczności, bo przecież nie wszyscy Romowie żyją w skrajnym ubóstwie i jedynie nieznaczny odsetek praktykuje rytuały sprawdzania dziewictwa za pomocą chusteczki. Niewiedza Hiszpanów na temat życia Romów wynika właśnie z podziałów społecznych i zamknięcia się Romów w „swoich” dzielnicach. Dlatego kazus Romki, której została przyznana renta po śmierci męża ma taką doniosłość.

5. Podsumowanie

Z powyższych rozważań nie wynika, ażeby Hiszpania miała jakieś szczególne uregulowania prawne ułatwiające społeczną integrację Romów. Ich prawo do normalnego życia w społeczeństwie, zakaz dyskryminacji, prawo do równej pozycji na rynku pracy i porządnego wykształcenia wywiedzione zostało z praw podstawowych. Tych samych praw podstawowych, które obowiązują nie tylko Hiszpanię, ale i wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. Tak naprawdę arena międzynarodowa doceniła politykę prorromską, czyli efekty działalności instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. W praktyce najprężniej działają w celu poprawy sytuacji Romów organizacje pozarządowe, wśród których króluje Fundación Secretariado Gitano (FSG). Fundacja ta

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Union Romani, informacje dotyczące organizacji, dostęp online: http://www.unionromani.org/index_es.htm.

wspiera Romów w każdej dziedzinie życia, od tych najważniejszych jak godne mieszkanie, poszukiwanie pracy czy zapewnienie wykształcenia.

Prawdziwy problem na drodze do normalnego współżycia na jednym terytorium stanowią jednak różnice kulturowe, które w znacznym stopniu spowalniają integrację ludności romskiej do społeczeństw hiszpańskim i europejskim. Mimo, że minęły już setki lat od pojawienia się Romów w Europie, ciągle ich kultura jest dla nas zaskakująca, a co jest nam nieznane, budzi obawę i strach.

Hiszpania faktycznie przoduje pod względem starań prowadzonych o godne współzamieszkiwanie Półwyspu Iberyjskiego przez Romów i inne narodowości należące do narodu hiszpańskiego. Prace Fundación Secretariado Gitano czy Union Romani przynoszą skutki – z roku na rok statystyki pokazują, że poprawia się sytuacja Romów w Hiszpanii. Jednak w społeczeństwie wciąż pozostają żywe stereotypy o Romie jako jednostce gorszej kategorii. Wciąż jest wiele pracy do wykonania, by przekonać społeczeństwo, że obie strony są sobie równe, mają takie same prawa i obowiązki, że tak samo siebie potrzebują i że w znacznym stopniu tworzą już wspólną kulturę, historię i tradycję (jak choćby flamenco andaluzyjskie).⁴¹

⁴¹ Dane dotyczące flamenco, tańca historycznie romsko-hiszpańskiego, dostęp online: <http://en.wikipedia.org/wiki/Flamenco>.

Legal and social situation of Roma in Spain

This article aims to investigate how Spanish policy supports the legal and social situation of Roma in the Iberian Peninsula. Fundamentally, there is no specific state regulation for this minority. The existing law comes from settlements of the European Union Charter of Fundamental Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (dated 1950), Jurisprudence of Court of Justice of the European Union and The European Court of Human Rights. All these laws oblige all member countries equally. Most of the success can be attributed to Spanish policy, which is still developing. This process began with the implementation of the Roma minority development program, which includes such fields as decent employment, education and the fight against discrimination. The implementation of general assumptions has been entrusted to different foundations such as Union Romani or Fundación Secretariado Gitano. They have started working on programs such as ACCEDER, which supports the gaining of employment and the production of inhabitanacy maps. This program is necessary to ensure worthy and habitable places to live. Despite the huge amount of work which has been done, there is still a necessity to operate all the assistance programs and to develop foundations fighting for the rights of the Roma.

